

УДК 332.33:633/635(477)

**Т.О. Чайка, здобувач, провідний фахівець
НІ інноваційних технологій та змісту аграрної освіти
Миколаївський державний аграрний університет**

ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Органічна система господарювання не є новою – до "зеленої революції" 1940-1970 рр. (активне виведення нових більш продуктивних сортів, розширення іригації, використання хімічних добрив і пестицидів, сучасної техніки тощо) це був єдиний спосіб виробництва продукції. Приблизно з середини 70-х років ХХ ст. органічне

землеробство існує як окрема "офіційна" галузь сільського господарства в розвинених країнах світу, яка дотримується основного принципу: збереження здоров'я та різноманіття природної системи, як гарантії отримання високих врожаїв сьогодні і в майбутньому. Система правил органічного землеробства в Євросоюзі існує з 1992 р.

Сьогодні органічне землеробство повертається з урахуванням знань сучасних біології й екології. В результаті асортимент органічних товарів є достатньо широким – від продуктів харчування до одягу, косметики та миючих засобів. Їх вартість, як правило, на 30 % вище, ніж традиційних, що пояснюється невеликими обсягами виробництва та більшими витратами людської праці.

В той же час, світова динаміка розвитку ринку органічної продукції свідчить про те, що ці продукти вже зайняли відповідну нішу на ринку, користуються попитом і перевищують їх пропозицію. Тоді як вітчизняний ринок органічної продукції знаходиться на початку становлення та лише привертає увагу державних органів влади і ЗМІ. Сьогодні з точністю неможливо визначити обсяг та перспективи ринку органічної продукції в Україні, оскільки відсутні професійні дослідження органічного сільського господарства. Отже, актуальними є наукові дослідження щодо виробництва органічної продукції: кількість виробників і асортимент продукції; проблеми та перспективи розвитку органічного сільського господарства; забезпеченість виробництва; обсяги внутрішнього ринку та експортний потенціал; маркетинг органічної продукції тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та перспективи розвитку органічного виробництва в Україні знайшли своє відображення у наукових працях таких вітчизняних вчених, як: В.І. Артиш, Н.В. Бородачева, М.І. Кобець, Г.М. Чорний, М.К. Шичула, В.О. Шлапак та ін. Однак, не отримали достатнього висвітлення питання щодо позитивного впливу органічного виробництва на навколишнє середовище та якість продукції. Тоді як, оцінка потенціалу ринку органічної продукції взагалі відсутня у наукових дослідженнях вітчизняних вчених.

Мета статті – оцінити місткість ринку вітчизняної органічної продукції з урахуванням перспектив розвитку органічного виробництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. Високий земельно-ресурсний потенціал України надає їй можливість вийти з економічної кризи за допомогою аграрного сектора. Досягнення цієї мети можливе, на нашу думку, лише за умови розвитку органічного виробництва в аграрному секторі економіки України, відповідності виробленої органічної продукції європейським стандартам, розвинутому та відносно стабільному

внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції. Враховуючи попит споживачів, їх зростаючі вимоги до якості споживання, держава та сфера бізнесу мають шанс стимулювати економічні процеси як для налагодження внутрішньої стабільності, так і для її інтеграції у світову спільноту.

Розвиток ринку органічних продуктів несе гуманістичну ідею для всього українського суспільства, оскільки виробництво органічних продуктів не є новим напрямом виробництва для сільського господарства України. В аграрному секторі збереглися традиції вітчизняних новаторів органічного землеробства на території України (В.Я. Ломиковський, О.О. Ізмаїльський, В.В. Докучаєв, С.А. Подолинський, В.І. Вернадський, М.Д. Руденко), які у ХХІ тисячолітті пристосовані до сучасного високого технологічного рівня виробництва. Згідно з цими традиціями, виробництво натуральних, здорових продуктів харчування для людини здійснюється у гармонії з природним середовищем, сприяє збереженню та відновленню ресурсів, впливає на духовне зростання людини та є вагомим об'єднуючим фактором у суспільстві.

Перспективи розвитку органічного виробництва як в Україні, так і всьому світі, перш за все, пояснюється його впливом на навколишнє середовище, яке останнім часом вимагає більшої уваги з метою: збереження тваринного та рослинного світу, охорони ґрунтів і вод, раціонального використання природних ресурсів, зменшення загального рівня забруднення навколишнього середовища, пошуку альтернативних джерел енергії (табл. 1).

Значні перспективи для розвитку органічного агровиробництва також зумовлені високою якістю органічної продукції, яка має позитивний вплив на здоров'я людини та залежить від системи виробництва. Якість продуктів органічного виробництва відрізняється від якості звичайної сільськогосподарської продукції, оскільки вона визначається якістю сільськогосподарської системи і методами переробки в цілому, на які діють певні правила та які підлягають суворій системі контролю з метою отримання високої якості. Це означає, що якість органічної продукції залежить від того, яким методом були вирощені рослини, як здійснювалося утримання худоби і як отримані органічні продукти були перероблені (відсортовані), складовані та надійшли до споживачів. З якістю цих продуктів пов'язаний вказаний метод виробництва з етичної, моральної, соціально-психологічної та екологічної точок зору, коли споживач усвідомлює, що метод виробництва, який використовується, був екологічним, безпечним для навколишнього середовища, тактовним щодо утримання сільськогосподарських тварин і тваринного світу взагалі, дбайливим до поновлюваних ресурсів, сировини та енергії. Крім того,

якість продуктів органічного виробництва залежить від технології їх виробництва.

1. Вплив на навколишнє середовище органічного виробництва в аграрному секторі економіки*

Показник	Характер впливу
Біологічне різноманіття та ландшафт	<ol style="list-style-type: none"> 1. Використовується більше сільськогосподарських генетичних ресурсів, враховуючи комах і мікроорганізми. 2. Більша різноманітність і повторюваність дикої флори та фауни. 3. Сприяє збільшенню різноманіття ландшафтів. 4. Сільськогосподарські угіддя сприяють кращому поєднанню прилеглих біотопів.
Ґрунт	<ol style="list-style-type: none"> 1. Збільшується кількість перегною, фізична стійкість, здатність використовувати воду, що призводить до зниження ризику ерозії. 2. Підвищується рівень біологічної активності, збільшується кількість біомаси, прискорюється переробка поживних речовин, покращується структура ґрунту. 3. Достатня кількість симбіотичних мікоризних грибків.
Вода	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність загрози з боку синтетичних засобів захисту рослин, які залужують підземні та поверхневі води. 2. Значно більший низький рівень вилуження азоту.
Клімат і повітря	<ol style="list-style-type: none"> 1. Більш низький рівень викидів парникових газів, менша кількість реактивних речовин від використання засобів захисту рослин. 2. Високий показник секвестрації вуглекислого газу у ґрунті.
Енергія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Значно більш низький показник використання прямої енергії (легкозаймісті речовини, мастильні матеріали) та непрямої енергії (добрива і пестициди) для даної території. 2. Висока ефективність використання енергії (відповідно до кількості видобутого або виробленого продукту).

*Складено за [1].

Пріоритетом органічного виробництва є якість, тоді як традиційного виробництва – кількість виробленої продукції. Принципи та методи органічного виробництва перешкоджають внесенню чужорідних і шкідливих для здоров'я людини речовин та потрапляння їх залишків в агроєкосистему, або гарантують їх мінімальну присутність. В результаті органічні продукти мають природні (натуральні) внутрішні поживні та фізіологічні властивості, високу біологічну якість окремих її компонентів, наприклад, білків, ензимів, вітамінів і мінеральних речовин. Тут на перший

план виступає взаємозв'язок між харчуванням і здоров'ям, імунітетом, життєвою активністю, способом життя і світоглядом.

Однак, існуючі сьогодні інструкції та приписи не дозволяють декларувати органічні продукти як більш якісні, ніж продукти, отримані традиційним способом, які відповідають граничним значенням величин вказаних законів і положень.

В той же час, результати деяких іноземних досліджень якості органічних продуктів рослинного походження у порівнянні з традиційною продукцією показали, що:

- з точки зору технологічної якості органічні продукти, як правило, мають більш високий вміст сухої речовини, вітамінів і мінералів, краще піддаються зберіганню;

- висока якість органічні продукти підтверджена лабораторними дослідженнями на тваринах, які надавали перевагу органічним продуктам, що вже було відомо за польовими випробуваннями, коли дикі тварини надавали перевагу неудобреним та необробленим пестицидами рослинам;

- органічні продукти містять меншу кількість залишків важких металів, нітратів і пестицидів, що підвищує їх фізіологічну харчову якість;

- проблемою може бути вміст в органічно вирощених рослинах деяких природних токсинів або фітоалексинів, якими стійкі рослини самі захищаються від впливу шкідливих чинників;

- недостатньо поки досліджена гіпотеза про те, що деякі рослини органічні продукти можуть частіше містити мікотоксини. Однак було доведено, що вміст мікотоксинів в матеріалах з таких органічних продуктів пов'язаний, головним чином, з їх неправильним зберіганням, ніж з методом вирощування;

- деякі рослини органічні продукти можуть мати нижчу технологічну якість, що обумовлено, перш за все, помилковим вибором сорту, місцем вирощування і помилками в органічному способі вирощування. Наступні продукти переробки (наприклад, в досліджах з борошном і випіканням хліба) не виявляють ознак зниження технологічної якості;

- досліді (наприклад, з картоплею) показали, що органічні продукти мають кращий смак;

- в органічних продуктах міститься більша кількість корисних для здоров'я вторинних продуктів обміну речовин [2].

Необхідно відмітити, що сьогодні критерії, якими користується сучасна наука при оцінці якості продуктів, виходять з сучасного рівня пізнання і визначаються конкретними умовами, в яких формувалося поняття якості. Отже, на дослідження якості органічних продуктів

необхідно у майбутньому звернути особливу увагу, оскільки цього вимагають їх споживачі.

Наші дослідження показали, що вітчизняний ринок органічної продукції має значні перспективи завдяки природному потенціалу найкращих ґрунтів в Європі та унікальним природно-кліматичним умовам, оскільки кожна природно-кліматична зона сприяє розвитку різних галузей сільського господарства. Тому, ми погоджуємося з думкою П.В. Писаренка щодо відповідності природних зон України природно-кліматичним умовам окремих європейських країн. Це дозволяє визначити перспективну місткість вітчизняного ринку органічної продукції (табл. 2).

2. Перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні*

Природно-кліматична зона	Відповідна європейська країна	Споживання на душу населення, євро	Середня чисельність населення природно-кліматичної зони на 01.09.2010 р., тис. осіб	Перспективний обсяг ринку, млн євро
Полісся	Польща	1,3	8893,6	11,6
Лісостеп			11512,0	15,0
Степ	Італія	25,0	19543,0	488,6
Карпати	Північні Німеччина і Франція	47,2-70,7	1246,3	58,8-88,1
Всього	×	×	41194,9	574,0-603,3

*Власні розрахунки

За умови ефективного розвитку органічного виробництва в аграрному секторі економіки обсяг ринку органічної продукції в Україні може бути на рівні таких країн як Австралія (536 млн євро) і Нідерланди (590,5 млн євро), що займають 14 та 15 місце відповідно серед 50 країн світу за обсягом ринку органічної продукції [3]. При цьому споживання органічної продукції, за нашими розрахунками, на душу населення буде складати в середньому 13,9-14,6 євро проти існуючих 0,03 євро.

Дані табл. 2 свідчать, що найбільший споживчий потенціал мають області, які входять до зони Карпат та Степу і є найбільш привабливими природно-кліматичними зонами для виробництва органічної продукції. Значний потенціал мають міста з населенням більше 1 млн осіб та високим рівнем життя (м. Київ, м. Харків, м. Дніпропетровськ, м. Донецьк, м. Одеса).

Наш оптимістичний прогноз ґрунтується на зацікавленості вітчизняних споживачів в органічних продуктах харчування, оскільки сьогодні їх якість стала значно гіршою, вплив деяких продуктів на здоров'я людини залишається не дослідженим. У зв'язку з цим більшість споживачів в Україні прагнуть до здорового способу життя та підвищення якості продукції, оскільки харчування є невід'ємною складовою повноцінного життя та високого рівня працездатності.

Висновки. Сучасні умови господарювання вимагають від виробників продуктів харчування та споживачів особливого ставлення до навколишнього середовища, яке відображається у збереженні біологічного різноманіття для сьогодення і майбутніх поколінь. Це особливо актуально в умовах високого земельно-ресурсного потенціалу України та забезпеченні її продовольчої безпеки.

Існуючі проблеми у продовольчому забезпеченні населення України, на нашу думку, можуть бути вирішені за рахунок якісної вітчизняної органічної продукції, виробництво якої поступово збільшується з одночасним зростанням свідомості споживачів. Тоді як роль органічної продукції в забезпеченні продовольчої безпеки не набула відповідного обґрунтування вітчизняними вченими, що створює перспективи для майбутніх наукових досліджень.

Бібліографічний список: 1. Воздействие на окружающую среду // Досьє FiBL. – 2006. – № 4. – С. 20. 2. Тестирование органических и традиционных продуктов питания // Досьє FiBL. – 2006. – № 4. – С. 6-7. 3. The World of Organic Agriculture 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic-world.net/yearbook-2011.html?&L=idtbbcdceumlplvldb>.

Чайка Т.А. Земельно-ресурсный потенциал органического производства в Украине. Высокие темпы развития органического производства сегодня обусловлены историческими предпосылками и современными биологическими технологиями. Определенное положительное влияние органического производства на окружающую среду и высокое качество органической продукции обеспечивают перспективы развития органического производства в Украине. Определение особенностей категории качества органической продукции открывает перспективы дальнейших исследований этой категории, определяет ее актуальность. Выявление общих природно-климатических условий в Украине и странах Европы позволили определить емкость рынка отечественной органической продукции.

Chayka T. Land and resource potential for organic production in Ukraine. High rates of organic production today are caused by the historical background and modern biological technologies. The positive influence of organic production on the environment and high quality of organic products provide prospects for organic production in Ukraine. Defining characteristics of the category of quality of organic products offers the prospect of further research in this category determining its relevance. Identification of common climatic conditions in Ukraine and other European countries have allowed to define the domestic market capacity for organic products.